

ЗАПАДНИ УНИВЕРЗИТЕТ У ТЕМИШВАРУ
Филолошки, историјски и теолошки факултет
Колектив за српски и хрватски језик и књижевност

ЖИВОТ ПОСВЕЋЕН ТРАГАЊУ ЗА ЕТНИЧКИМ ИДЕНТИТЕТОМ

**Зборник у част универзитетском професору др
Михају Миљи Радану
поводом 65. рођендана**

Уредници:

Маца Царан Андрејић
Миљана-Радмила Ускату

Тимишвар, 2019.

UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIȘOARA
Facultatea de Litere, Istorie și Teologie
Colectivul de Limba și Literatura sârbă și croată

**O VIAȚĂ DEDICATĂ CERCETĂRII
IDENTITĂȚII ETNICE**

**Volum omagial dedicat
prof. univ. dr. Mihai Milja Radan
la a 65-a aniversare**

Volum îngrijit de:

Mața Țaran Andreici
Miliana-Radmila Uscatu

Timișoara, 2019

Издавачка кућа Западног универзитета у Темишвару
Editura Universităţii de Vest din Timișoara

Уредници: доц. др Маца Царан Андрејић, доц. др Миљана-Радмила
Ускату

Volum îngrijit de: lect. dr. Mața Țaran Andreici, lect. dr. Miliana-
Radmila Uscatu

Рецензент: унив. проф. др Жива Милин
Referent științific: prof. univ. dr. Jiva Milin

Лектура и коректура: проф. Димитрије Савић
Lectura și corectura: prof. Dimitrije Savić

Технички уредник: приправник др Адријан Кантар
Redactor tehnic: asist. univ. dr. Adrian Cîntar

Корице: Касандра Паул-Трифу
Designer copertă: Casandra Paul-Trifu

Милина Ивановић Баршић*

Етнографски институт САНУ, Београд**

ЗНАЧАЈ ТЕРЕНСКОГ РАДА

Циљ рада је да се укаже на значај теренских истраживања у енологији и антропологији. Истраживања на терену су битан сегмент научног рада у друштвеним наукама и хуманистици. Дуго година је представљао основни метод прикупљања података о народном животу. Теренским радом су генерације истраживача стицале искуство и утемељивале своје знање. Рад је резултат и личних искустава стицаних у дугом низу година бављења етнолошким истраживањима и теренским радом.

Кључне речи: теренска истраживања, лична искуства, теренске технике, Србија

У овом раду указаћу на значај теренског рада. Рад је делом настао као резултат личних искустава стечених у дугом низу година бављења етнолошким истраживањима која су претежно била заснована на теренском раду. Бављење различитим темама из области енологије и сазнања стечена у контактима са „живим изворима“, односно разговорима са становницима различитих места и области у Србији, али и ван ње, повод је да укажем на значај и неопходност теренског рада кроз призму донекле и личног искуства. Осврт на значај теренског рада у енологији (сада и антропологији) уопште прилика је да се укаже колико су теренска истраживања важна, али и колико су утицала на лично просуђивање о појавама које су се догађале у друштву у деценијама друге половине 20. века и касније, а које су неминовни пратилац друштвеног, економског, културног живота у сеоским заједницама у Србији, али и код српског становништва које је настањено ван њених садашњих граница.

---

* milina.barisic@ei.sanu.ac.rs

** Рад је резултат истраживања на пројекту 47016: *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије. Израда мултимедијалног интернет портала: „Појмовник српске културе“*, Потпројекат 2. *Етнолошко и антрополошко тумачење традиције*, који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Сагледавање друштвених процеса и њиховог утицаја на живот и организацију становника који живе у сеоским или градским насељима у садашњим друштвено-економским и културним околностима друштвеног развоја, али и утицај глобалних процеса шире посматрано, најреалније је сагледљив боравком међу људима, у њиховом окружењу, али и у разговору са њима.

Моја прва теренска искуства везана су за студије етнологије на Филозофском факултету у Београду када су студенти из генерације којој сам и сама припадала (1977/1978) одлучили да самостално организују истраживања на одређене теме. Почели смо са Београдом где је спроведена анкета, међу суграђанима, у којој се тражио одговор на питање: Шта је етнологија? После Београда, током студија, мини истраживања су организована и у другим местима у Србији (Ваљево, Панчево, околина Пожаревца и др.) на различите теме (Божић, верске заједнице и сл.). Ова почетна теренска искуства су се по окончању студија и почецима рада у струци испоставила као драгоцену искуство у професионалном раду и комуникацији са становницима различитих места. Такође, током студија постојала је и обавезна теренска пракса што је, такође, била прилика за ближе упознавање с појединим темама из свакодневног живота људи, али и с начинима како од саговорника дознати што више података о теми која је предмет истраживања. Учествовање у теренском раду у време студија и прикупљање података о текућем, као и прошлом животу појединца, његове породице, али и сеоске заједнице, свакако да су значајно допринели мом каснијем опредељењу да се у свом професионалном раду више посветим оваквој врсти истраживања као методи прикупљања емпиријских чињеница о различитим облицима народног стваралаштва углавном у сеоским, ређе градским, насељима. Теренска сазнања су у мом досадашњем стручном и научно-истраживачком раду знатно више заступљена у тумачењу појава, а нарочито при проучавању промена у традиционалној култури у периоду после Другог светског рата. Промене у сфери празновања, становања, одевања и сл., по личном суду, сагледљивије су кроз посматрање и учествовање у догађајима важним за заједницу, али и кроз разговор са њеним члановима чиме се допуњавају сазнања о насталим променама. У том смислу су сазнања стечена у студентским данима, а која су се односила на пут одабира теме, али и како радити са (углавном непознатим) саговорницима, представљала путоказ у мом каснијем бављењу етнолошким (антрополошким) темама, као и одабиру истих.

Запослење, прво у Заводу за заштиту споменика културе у Смедереву, а потом и у музејској делатности (Народни музеј у Врању), додатно су подстакли теренски рад јер сам била ангажована на прикупљању података о стању објеката сеоске архитектуре (стамбених и помоћних објеката), затим о воденицама, ваљавицама, одећи, обичајима, као и другим темама. Стицајем околности, у првим годинама мог запослења, терен је био готово незаобилазно место мојих сазнања и извор бројних података, неопходних да на одговарајући начин одговорим професионалним задацима који су били пред мене постављени – прво као сарадника на рекогносцирању терена у Заводу, а потом и током бављења пословима кустоса у Музеју. Студирање, а затим и почетна радна ангажовања, значајно су утицала да спознам важну чињеницу да је теренски рад један од незаобилазних метода истраживања, а са досадашњим искуством у научно-истраживачком раду могу рећи најизазовнијих и најузбудљивијих начина сазнавања чињеница о животу и култури одређеног простора и становника који на том простору живе.

Сам живот, па самим тим и истраживачки рад, повезан је с предвидивим, али и с многим непредвиђеним околностима и проблемима, што се неизоставно одражава и на сам истраживачки процес.¹ Свакако да је овај начин прикупљања чињеница о животу и култури станивка уже / шире заједнице повезан и с бројним тешкоћама, а што је нарочито уочљиво у последњих неколико деценија због политичких, друштвено-економских, културних и др. турбуленција које су значајно измениле унутар друштвене односе, а што се неминовно одразило и на теренски рад. Са овом искуственом чињеницом свакако треба рачунати приликом планирања даљих истраживања. Због значајно измењених околности истраживања, истраживачи су све чешће приморани да у ходу осмишљавају начине како најједноставније да реше насталу непредвиђену ситуацију. Стога приликом планирања рада на терену мора се увек имати у виду и чињеница да саговорници, из различитих разлога, нису увек спремни (расположени) за разговор на начин који је истраживач приликом припреме истраживања замислио (осмислио) и жели да га обави. Но, без обзира на све потешкоће, теренски рад увек остаје у сећању као нешто лепо и непоновљиво, испуњено и бројним анегдотама које се касније препричавају као врста лепог сећања на сопствени рад. У

---

¹ О ризицима којима су истраживачи изложени приликом рада на терену видети: Сикимић, 2008: 81-93.

садашњем времену позитивна теренска искуства истраживача могу бити додатни подстицај долазећим генерацијама које се образују више у светлу теорије, а мање у светлу праксе, да сазнавање чињеница кроз теренски рад и њима буде незаобилазан извор обавештења о некадашњем народном животу, али и савременим обележјима живота у селу и граду.

* * *

Сваки рад, па тако и рад етнолога/антрополога на терену, неопходно је стално преиспитивати јер проток времена утиче да се друштва не само мењају већ и технички значајно осавремењавају. Повећано коришћење технологије у различитим сферама живота значајан је чинилац који утиче на промене унутрашње друштвене структуре која је мање или више видљива оку посматрача било да је он стални члан заједнице или њен повремени посетилац. Стога је и рад стручњака на терену неопходно подвргавати преиспитивању у смислу остављања трагова (пожељно је писаних) о начинима доласка до чињеница током истраживања, а нарочито интерпретације прикупљених података. У домаћој науци теренски рад, нарочито до осамдесетих година 20. века иако доста заступљен као начин доласка до чињеница и сведочанстава о животу ужих и/или ширих заједница, скоро да нема података од стране извршилаца теренских истраживања о самом процесу обављања истог и давања на увид методологије истраживања и каснијег начина коришћења прикупљених емпиријских чињеница, мада постоји обимна литература чији је садржај производ управо истраживачког рада на терену.² Међутим, како је то у литератури већ примећено, аутори, углавном, не откривају токове својих истраживачких поступака који би се „подвргли некој врсти рефлексије“ (Прелић, 2009: 41). У домаћој етнолошкој науци евидентан је недостатак текстова којима би се проблематизовала методологија теренског рада. Иако постоји значајан корпус литературе засноване на теренском раду у њима је видљив недостатак објашњења његовог начина припреме и ток рада

---

² Резултати бројних истраживања која су обављали стручњаци Етнографског института САНУ, Етнографског музеја у Београду, Музеја Војводине у Новом Саду, као и готово свих Музеја у унутрашњости Србије видљиви су у бројним публикацијама које ове установе издају као часописе, зборнике или монографска издања.

на терену.³ Начин осмишљавања теме, избор места или области истраживања, дужина истраживачког процеса, број учесника у истом, методолошки поступак прикупљања емпиријских чињеница као и друга бројна питања од значаја за каснији рад и сагледавање начина рада у одређеном временском периоду углавном остају без одговора. Зашто се избегавало у радовима давање увида у истраживачки процес питање је које у овом тренутку остаје без одговора. А одговори на ова питања у садашњем времену допринели би јаснијем сагледавању историје истраживачких процеса, али и јаснијем сагледавању истраживаних места и области. „Теренско истраживање се с разлогом сматра темељем наше дисциплине. Ипак, да ли је довољно само 'бити негде'? (...) Теренско искуство би могло да се разуме као сваки дијалог где оног другог / други глас перципирамо као глас разлике у односу на нас, који настојимо да разумемо“ (Прелић, 2009: 47). У разговору са другом особом долазимо до увида и разумевања појава које бисмо сами себи тешко разјаснили. Сваки разговор представља вид изазова не само због начина на који се одвија – са више или мање динамике, већ и због непредвидљивости исхода. Увек су могућа „изненађења“ која у крајњем исходу могу бити значајна у разрешењу различитих дилема које се увек у овој врсти истраживања јављају, али и бити од значаја за садржајније разумевање саговорника и његове заједнице.

Истраживачима који се баве теренским радом познато је да „теренско истраживање подразумева дуготрајну, интензивну интеракцију са члановима заједнице чија се култура проучава. На терен се не одлази само да би се провериле и потврдиле постављене хипотезе, већ да би се дошло до што потпунијих, контекстуализованих података. (...) У етнологији и антропологији је стационарно теренско истраживање које подразумева (1) *посматрање с учествовањем*, или (2) *учесничко посматрање* – да се кроз непосредно искуство дође до података – доминантна парадигма“ (Златановић, 2010: 130). У том смислу истраживач који се определи за теренски рад неопходно је да поседује емпатијски капацитет, затим одговарајући степен толеранције на евентуалне неугодности, интуицију, осећај за културне и језичке нијансе, способност разумевања како вербалних исказа тако и невербалних порука. У теренском раду је неопходна флексибилност и отвореност

---

³ У овом смислу искорак представља монографија Весне Вучинић Нешковић (2013).

истраживача, јер одређене дигресије које испитаник прави не морају да буду увек лоше, оне саговорника могу одвести у неочекивано занимљивом и плодном правцу. Оно што је такође незаобилазно питање које се у истраживању намеће јесте ограниченост временом јер оно врло често није истраживачки савезник – никад га није довољно! У истраживачком процесу изузетно је важно да истраживач бива свестан своје одговорности: према проучаваној заједници, својој струци, научној заједници којој припада, финансијеру истраживачког пројекта и др. (уп. Чапо Жмегач, Гулин Зрнић, Павел Шантек, 2006: 7-8). Такође, осим истраживача и информант у истраживању има подједнако важно место. Он је „један од основних, првих и најважнијих (мада традиционално оспораваних) извора информација при истраживањима друштва и културе. Још од најранијих теренских антрополошких истраживања, информант игра значајну улогу у долажењу до основних информација о проучаваној стварности, па из историјских разлога заузима једно од централних места у методолошкој имагинацији теренски оријентисаних истраживања“ (Миленковић, 2006: 164).

Теренско истраживање, како се то обично од његових извршилаца очекује, требало би да пружи непосредан увид у ситуацију на „терену“, односно каква је реалност испитиваног феномена. „Знање до којег долазимо теренским етнолошким и антрополошким радом, (...) настаје не само у својеврсном дијалогу између истраживача и испитаника, (...) већ и као последица чинилаца који стоје изван тог истраживачко-испитаничког 'дијалога'“ (Жикић, 2012: 29). Сазнања до којих се долази на тај начин представљају најчешће општу слику стања одређене појаве на одређеном простору или (само) месту у зависности да ли се истраживач фокусира на ужу или ширу област. Сакупљање података о одређеној појави кроз бележење „говорних“ података (од испитаника) кроз директан разговор или само посматрање или и учествовање у различитим догађајима представљају оне тренутке које истраживач оставља будућим истраживачима као „замрзнуто“ сведочанство прошлости, односно вид конкретизовања теренског рада. У том смислу и вишедеценијска монографска истраживања појединих области у Србији и шире представљају збир чињеница које су забележили и прикупили бројни истраживачи мање или више обучени за такав рад. „На изванредан начин, намена монографских истраживања јесте била да 'забележе' културу неке средине, подстакнута идејама, с једне стране, да треба обавестити 'цивилизован свет' о различитостима људског

друштвеног, културног, еколошког, технолошког итд. бивствовања, а са друге – да ће култура таквих средина нестати“ (Жикић, 2012: 32).

Бројне промене у друштву које су се догодиле у другој половини 20. века, а нарочито после 90-их година и касније, свакако да су свој одраз нашле и у научно-истраживачком раду и за етнологију/антропологију важном истраживачком сегменту који се односи на теренски рад. „Етнографски теренски рад, истраживачка пракса заснована на директном и дуготрајном социјалном контакту између истраживаних и истраживача (посматрање са учествовањем), чији резултат представљају писане етнографије, традиционално је сматран не само једном од основних методолошких вредности, већ и дистинктивном одликом антропологије на основу које је конструисана разлика у односу на остале друштвене и хуманистичке науке. Како се, дакле, ради о методу који омеђава њено дисциплинарно поље и означава границе саме дисциплине, ове границе или садржај који се унутар њих налази, немогуће је преиспитивати без поновног промишљања саме идеје 'терена' и теренског рада. Иако тренутно оспорено и у процесу преговарања и редефинисања, теренско истраживање остаје ознака дисциплинарне различитости“ (Ивановић, 2005: 126). Криза која је захватила рад истраживача на терену свакако да је делом одраз и све евидентније кризе у хуманистичким наукама и све чешћег преиспитивања њихове неопходности у друштву. Настала ситуација је делом свакако одраз и све израженије унификације културних вредности и значајног потирања локалних специфичности. Криза је делом оличена и у предметној, али и методолошкој дезоријентацији. Ако се ограничимо на етнологију, евидентно је ограничавање и запостављање теренских истраживања, „а посебно истраживања руралних предела, затим занемаривања дескрипције, пренебрегавање историјског и различитих аспеката локалног друштвеног контекста. Овакво стање је свакако одраз свеprisутног процеса хомогенизације или, популарније речено, глобализације, али и давања предности, у оквиру научног дискурса, општем и глобалном у односу на појединачно и индивидуално што је управо супротно општим постулатима антропологије“ (Павићевић, 2005: 164).

* * *

Теренско истраживање, иако од скорашњег времена мало запостављено, важан је метод прикупљања искуствених чињеница и

у садашњем времену у друштвеним и хуманистичким наукама. Синхрони увид у стање одређеног сегмента традиционалне културе важна је полазна основа за каснија тумачења појава, али и за сагледавање дијахроније, односно историјске перспективе која омогућава увид и у евентуалне трансформације – губљење старог и појављивање новог у садржају одређене појаве, али и друштва у целини које одређену појаву баштини. Посматрање одређене појаве и њено касније документовање кроз писани запис битна је полазна тачка за њено будуће праћење самостално или у склопу других појава и / или процеса који прате друштвени развој. Због важности које искуствене чињенице имају у тумачењу различитих појава у друштву као и његове организације, теренско прикупљање података о свакодневном животу и другим друштвеним појавама требало би да остане незаобилазан интегративни чинилац у етнолошко-антрополошком истраживању, односно да представља спону са теоријским промишљањима која би пратила обликовање у текст резултата теренског рада.

Теренско истраживање у етнологији има дугу историју, заправо прикупљање података о животу и обичајима српског становништва динарске зоне представљало је базу из које је касније израсла наука која ће се бавити проучавањем насеља и насељавања, живота и обичаја српског народа на простору много ширем него што су то границе данашње Србије. Почетак прикупљања података о народној заоставштини повезано је са именом Вук Ст. Караџића и сеже у прву половину 19. века. Он је „формулисао начела сакупљања (‘вјерно, чисто и непокварено’) и први поднео ‘рачун’ о сакупљеној грађи наводећи од кога је шта забележио, а у неким случајевима давао је и мале портрете певача и коментарисао околности бележења. Као инсајдер и темељни познавалац народне културе, особа задивљујућег ентузијазма и интуиције, он је био апсолутни ауторитет за културу ‘свога’. (...) Сакупљајући на свом, блиском терену, али и на терену ‘другог’, истојезичном али непознатом, он је веран и непосредан посматрач културе, с изванредним даром запажања и познавањем народне културе, а често и учесник у фолклорном извођењу“ (Петровић, 2010: 45).

Крај 19. и почетак 20. века је време када се теренским истраживања посвећује значајна пажња јер активности на проучавању живота и обичаја на српском етничком простору добијају замаха, а од значаја је и чињеница да се рад на терену институционализује. Оснивањем едиције *Српског етнографског*

зборника (1894) и *Етнографског одбора* (1898)⁴ истраживања народне културе добијају приоритет јер се већ у ово време схватало да народни живот „трпи“ значајне промене и да култура села све више нестаје. У том смислу је веома значајно деловање Јована Цвијића који је утемељивач географије, геологије, антропогеографије, етнографије, етнопсихологије. Основу његовог рада чинила су теренска истраживања, тако да су његове активности биле усмерене ка теренском раду и што већем ангажовању сарадника на овом послу. Ради лакшег обављања задатака сарадницима су била доступна његова упутства за теренски рад и прикупљање података. Овим упутствима користиле су се и генерације каснијих истраживача. Прва деценија 20. века може се посматрати као време званичне институционализације етнографског теренског рада, јер се основају Етнографски музеј (1901) и Катедра за етнологију Београдског универзитета (1906) чијим управницима и сарадницима ће бити приоритет теренски рад. Такође, и у тек основаном Етнографском институту САН(У), 1947. године, теренска истраживања су представљала приоритет у истраживачком раду јер су то налагали програмски задаци утврђени првим статутом Института (Николић, 1997: 31). Ти задаци су обухватили „систематско и планско проучавање насеља и порекла становништва, народног живота и обичаја, као и фолклора у нашој земљи и наших народа“ (Урошевић, 1972: 3). Посматрано из угла теренског рада за Етнографски институт би се могло рећи да његов најплоднији период у овом смислу представљају прве деценије његовог рада. Овај период би се „могао окарактерисати као 'златно доба' доба теренских проучавања, када су се још могле регистровати и 'откривати' мање познате и аутентичне појаве традиционалне сеоске културе српског народа и када су у методолошком погледу постављени темељи теренских испитивања у Институту“ (Николић, 1997: 32).

Осим на простору Србије теренска истраживања обављана су и ван њених граница – у окружењу (в.нпр. Прелић, 2008), али и државама у којима постоји бројно исељеничко становништво српског порекла (в. Павловић, 1990; Лукић Крстановић, 1992; Благојевић, 2012). Међутим, у почецима „теренско бележење и истраживање фолклора српског народа ван граница Србије било је условљено политичким приликама. Српске границе су се мењале у балканским

---

⁴ О раду Одбора и едицији Српског етнографског зборника видети више у: Нишкановић, 2016: 115-136.

и светским ратовима, а мењао се и положај српског народа у околним државама, па је и сакупљање народног стваралаштва, поиманог углавном у романтичарском кључу, понекад било мотивисано да се учврсте национални и културни идентитет. Мада није било систематског теренског рада ни материјалне подршке, ентузијазам није јењавао, па су учитељи, свештеници и други културни посленици сакупљали фолклорно народно стваралаштво српског народа у Хрватској, Босни и Херцеговини, Македонији, Бугарској и др. Та грађа обично није била довољно прецизно означена у националном и етничком смислу као стваралаштво српског народа. (...) Зато је фолклорна грађа српског народа ван Србије често остајала ван видокруга великог броја матичних истраживача“ (Петровић, 2010: 49).

Ако се време до осме деценије 20. века може сматрати ка „златно време“ теренског рада, онда касније деценије представљају „сумрак“ у овом смислу. Теренски рад се, стицајем различитих друштвених, економских, политичких, и др. чинилаца (криза, ратни сукоби, недостатак финансијских средстава и др.), свео на ентузијазам појединаца који терен препознају као неопходност за свој стручни или научно-истраживачки рад. Друштвене околности условиле су и проширивање тема истраживања – поред села у фокусу истраживачке пажње су град, али и друге бројне теме попут културних манифестација као што су Сабор трубача у Гучи, Егзит, итд. (в.нпр. Лукић Крстановић, 2010).

* * *

Како је већ констатовано рад на терену је битан сегмент научног рада за етнологију (и антропологију) и дуги низ година представљао је основни метод прикупљања података. Теренским радом су генерације истраживача градиле искуство и утемељавале своје знање. У почецима формирања етнолошке научне дисциплине терен се као незаобилазан део истраживања готово увек подразумевао као значајан и незаобилазан начин прикупљања искуствених чињеница. То је био најједноставнији начин бележења чињеница о свему што се приликом боравка у неком месту могло видети и сазнати. „Ово је важно напоменути, јер кад се ради о *методу* не може бити етнологије ни антропологије без рада на терену. Овај ’терен’ може бити на више локалитета, може бити подручје науке и технологије, а може бити и у знатној мери одређен актуелним политичким догађањима (...), али

он је основни услов антрополошког и етнолошког истраживања. (...) Ово практично значи да није могуће бити етнолог без рада на терену – што је важно напоменути у време кад се тежи пречицама и различитим изговорима да се овај суштински елемент стручног и научног усавршавања прескочи или некако представи као небитан“ (Бошковић, 2005: 81-82).

Боравак истраживача на терену и сусрет са „живом лабораторијом“ од суштинске је важности за разумевање многих појава и социјалних односа у друштву. Свакако да истраживач већ у фази припрема, има лична очекивања од зарањања у свет „живих“ извора. У раду ове врсте очекивања понекад буду испуњена, а дешава се да се очекивања не остваре у потпуности. У сваком случају, током истраживачког процеса (припрема и самог рада са испитаницима) израњају безбројна питања и дилеме: да ли сам био довољно припремљен и обавештен, да ли сам у разговору био јасан, да ли сам и где погрешио када су истраживачка очекивања испод жељеног. Дилема је било у прошлости, а биће их и даље када се размишља о нивоу припремљености истраживања и тражења одговора на питање да ли су припреме обављене на одговарајући начин. Сумње се нарочито појачавају када резултати истраживања не испуне очекивања истраживача. Стога ће оне остати „верни“ пратилац истраживања докле год буде теренског рада из основног разлога што се сусрет с људима никада у свим детаљима не може унапред испланирати. Осим тога, „неизбежно питање са којим се суочавају истраживачи у мање или више свим научним дисциплинама којима је теренски рад неопходан за научно просуђивање јесте да ли теренски рад представља искључиво сећање повезано са прошлошћу, или се може повезати и са садашњошћу, а да се притом не изгуби реалан однос према проживљеној стварности. Колико се ова истраживања могу сматрати валидним ако се не посматрају у ширем друштвеном контексту, с обзиром на промене које су се не само у прошлости догађале, а чије последице нису само видљиве него су и опомињуће, а у неким сегментима – и забрињавајуће?“ (Ивановић Баришић, 2010: 8-9). У том смислу намеће се питање: има ли теренски рад будућност и како ће она изгледати с обзиром на чињеницу да је простор Србије значајно деаграризован, али и депопулизован, а да су преостали становници у сеоској средини умногоме промењенили своје раније навике и схватања?

У истраживачком процесу веома су значајне технике и методологија теренског рада које су углавном познате сваком

теренском истраживачу – *посматрање, интервју, анкета, суделовање* (в. Вучинић Нешковић, 2013). При теренском раду такође је од значаја статус самог истраживача у истраживању, односно да ли је он део истраживачког процеса само кроз посматрање или и кроз учествовање или до података долази на неки други начин. У складу с новим тенденцијама, под тереном се у садашњим околностима не мора подразумевати само боравак у неком месту ради сабирања података путем посматрања и учествовања у неком догађају, или пак путем разговора са мештанима. Последњих година у етнологији/антропологији све чешће се наилази на радове чији аутори закључке формирају на основу извора који нису утемељени на „класичном“ теренском раду, већ на изворима као што су интернет, штампани и електронски медији, и томе слично. Дакле, ново време отвара нове могућности, па стога, коришћење медијског простора, односно садржаја у новинама, телевизијским емисијама, интернету, као и коришћење у последњој деценији веома популарних SMS порука, постаје део истраживачке праксе. Истраживачко искуство аутора овог рада у анализи SMS порука показује да садржаји који се шаљу у одређеним приликама као врста честитке могу ваљано послужити за анализу и доношење валидних закључака (Ивановић Баришић, 2008: 75-98).

Проучавање друштвених процеса и благовремено истраживачко реаговање на промене које се у њему догађају од изузетног је значаја, за све хуманистичке науке, па и за етнологију/антропологију. Бележењем садашњости истраживач омогућава, с обзиром да прошлост све више измиче, да о многим појавама остане ововремени траг, користан за садашњи, али можда много више за будући научно-истраживачки и стручни рад. Правовремено бележење појава карактеристичних за савремени развој друштва веома је битно за свеобухватно сагледавање друштвених, културних, религијских и њима сличних процеса која су обележила деценије друге половине 20. века и касније, у српском друштву. Тако, на пример, благовремено обављање истраживања у области тзв. нематеријалног културног наслеђа је неопходно јер се тиме прате последице друштвених процеса. Свако кашњење у истраживању насталих промена значи заборав, па самим тим и немогућност каснијег сазнавања и реконструкције.

У овом раду учињен је осврт на проблематику теренских истраживања која су по мом схватању веома важна и значајна за етнологију/антропологију. Теренски рад у хуманистици, па и

етнологији, иако много мање заступљен него у ранијим деценијама, није у потпуности замро већ је и даље саставница научно-истраживачке делатности. С обзиром на тешкоће повезане са његовом организацијом у садашњем времену, пре свега, због недостатка финансијских средстава, али и неразумевања оних који одлучују, организовање ове врсте научно-истраживачког рада постаје скоро „авантура“. Међутим неопходно је нагласити да теренски рад иако повезан са многим тешкоћама организацијског типа још увек представља истраживачку радост онима који се одлуче да се њиме баве. Дакле, поред одређених тешкоћа теренски рад је јединствен и незабораван сусрет са стварношћу, а боравак у „живој лабораторији“, односно – сусрет са „говорном“ стварношћу, нешто је непоновљиво и нешто на шта сам се желела да укажем у овом раду, делимично и кроз лично искуство.

ЛИТЕРАТУРА

- Благојевић, Г. 2005. *Срби у Калифорнији*. Посебна издања (54). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Бошковић, А. 2005. „Антропологија и сродне науке – методологије и перспективе“. Зборник радова: *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*. Ур. Љиљана Гавриловић. Београд: Етнографски институт САНУ: 77-85.
- Вучинић Нешковић, В. 2013. *Методологија теренског истраживања у антропологији: од нормативног до искуственог*. Београд: Српски генеалогски центар: Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.
- Жикић, Б. 2012. „Произвођење научног знања истраживачким методама теренског рада у етнологији и антропологији“. Зборник радова (27): *Теренска истраживања: поетика сусрета*. Београд: Етнографски институт САНУ: 27-43.
- Чапо Жмегач, Гулин Зрнић, Павел Шантек, 2006: J. Čapo Žmegač, V. Gulin Zrnić, G. Pavel Šantek. „Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja“. U: *Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Ur. Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin Zrnić, Goran Pavel Šantek. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku: 7-52.
- Златановић, С. 2010. „Трансфер и контратрансфер у етнографским истраживањима“. *Гласник Етнографског института САНУ* (LVIII/1): 129-139.

- Ивановић, З. 2005. „Терен антропологије и теренско истраживање пре и после критике репрезентације“. Зборник радова: *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*. Ур. Љиљана Гавриловић. Београд: Етнографски институт САНУ: 123-141.
- Ивановић Баришић, М. 2008: М. Ivanović Barišić. „Holiday Text Message Well-wishing“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* (LVI/2): 75-98
- Ивановић Баришић, М. 2012. „Теренско истраживање – поетика сусрета“. Зборник радова (27): *Теренско истраживање – поетика сусрета*. Београд: Етнографски институт САНУ: 7-14.
- Лукић Крстановић, М. 1992. *Срби у Канади – живот и симболи идентитета*. Посебна издања (36). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Лукић Крстановић, М. 2010. *Спектакли XX века. Музика и моћ*. Посебна издања (72). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Миленковић, М. 2006. „Идеални етнограф“. *Гласник Етнографског института САНУ* (LIV): 161-172.
- Николић, Д. 1997. „Теренска истраживања“. *Споменица Етнографског института САНУ: 1947-1997*. Београд: Етнографски институт САНУ: 31-40.
- Нишкановић, М. 2016. „Насеља српских земља / Насеља и порекло становништва – капитални пројекат за проучавање миграција и порекла становништва на јужнословенском простору“. *Јован Цвијић и српска етнологија и антропологија*. Београд: Етнографски музеј – Етнографски институт САНУ – Филозофски факултет: Одељење за етнологију и антропологију.
- Павићевић, А. 2005. „Идентитет етнологије и (не)оствареност антропологије“. Зборник радова: *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*. Ур. Љиљана Гавриловић. Београд: Етнографски институт САНУ: 163-172.
- Павловић, М. 1990. *Срби у Чикагу – проблем етничког идентитета*. Посебна издања (32). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Петровић, С. 2010. „Теренско истраживање фолклора“. *Гласник Етнографског института САНУ* (LVIII/2): 43-58.
- Прелић, 2009: М. Prelić. „Istraživanje etničkih manjina: lična iskustva i dileme“. *Antropologija* (9): 41-54.
- Прелић, М. 2008. *(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају XX века*. Посебна издања (64). Београд: Етнографски институт САНУ.
- Сикимић, Б. 2008. „Етнолингвистички теренски рад: концептуализација ризика“. Зборник радова: *Слике културе некад и сад*. Ур. Зорица Дивац. Београд: Етнографски институт САНУ: 81-93.
- Урошевић, А. 1973. „Развој и рад Етнографског института Српске академије наука и уметности (1947-1972). Поводом двадесет пет година рада

и развита Етнографског института Српске академије наука и уметности“. *Гласник Етнографског института САНУ* (XXI/1972): 3-12.

Milina Ivanović Barišić

THE IMPORTANCE OF FIELDWORK

The aim of this paper was to point out the importance of field research in ethnology and anthropology. Fieldwork is an important part of scientific work in social sciences and humanities. For researchers, fieldwork for many years was the basic method of data collection. Fieldwork, generations of researchers gained experience and based their knowledge. The paper is the result of personal experiences acquired for many years in dealing with ethnological research and fieldwork.

Key words: fieldwork, personal experiences, technique research, Serbia